

ЛИТЕРАТУРА:

1. Германова Н.Н. Кодификация языковых норм: национально-культурные особенности (постановка проблемы) // Ежегодные международные чтения памяти кн. Н.С. Трубецкого – 2000 (17-18 апреля 2000 г.) / Под ред. В.Н. Базылева и В.П. Нерознака. – М.: МГЛУ, 2000. – С. 25-26; 2. *Горецький П.И.* Історія української лексикографії. – Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1963. – 243 с.; 3. *Гуліцькі М.Ф.* Нарысы гісторыі беларускай лексікаграфіі (XIX – пачатак XX ст.). – Мінск: Выш. школа, 1978. – 120 с.; 4. *Кульчицька Т.Ю.* Українська лексикографія XIII – XX ст. – Львів: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 1999. – 359 с.; 5. *Плотникова А.А.* Словари и народная культура: Очерки славянской лексикографии. – М.: Изд-во Института славяноведения РАН, 2000. – 208 с.; 6. *Русанівський В.М.* Історія української літературної мови. – Київ: «АртЕк», 2002. – 424 с.

Скопненко О. І. (Київ, Україна)

Спадщина О. Курило та Я. Льосика: до проблеми українського впливу в історії кодифікації нової білоруської літературної мови (20-і – початок 30-х рр. XX ст.)

У статті проаналізований вплив української кодифікаційної традиції на білоруську кодифікацію 20-х – початку 30-х рр. XX ст. (на прикладі праць О. Курило та Я. Льосика).

Ключові слова: *нормалізація, кодифікація, історія української літературної мови, історія білоруської літературної мови, пуризм.*

В статтє проаналізовано влияние украинской кодификационной традиции на белорусскую кодификацию 20-х – начала 30-х гг. XX ст. (на примере трудов Е. Курило и Я. Лёсика).

Ключевые слова: *нормализация, кодификация, история украинского литературного языка, история белорусского литературного языка, пуризм.*

The article analyses the Ukrainian codification influence on the Belarusian one during the 20th – early 30th of the twentieth century (on the material of O. Kurylo and Y. Liosik's works).

Key words: *normalization, codification, the history of the Ukrainian literary language, the history of the Belarusian literary language, purism.*

Мине якихось десять років – зовсім небагато часу – і мовознавці будуть улаштовувати врочисті академії, різноманітні конференції, щоб згадати бурхливі й надзвичайно плідні процеси нормалізації та кодифікації української літературної мови 20-х – початку 30-х рр. XX ст. Доробок тієї доби в багатьох випадках став визначальним для теперішнього образу української літературної мови. Проте ця спадщина здебільшого й досі залишається необжитою, хоч в Україні з неї вже майже два десятиліття знято ідеологічну заборону. На жаль, навіть через 50 років після оприлюднення мусимо визнати певну рацію за словами Ю. Шевельова: «І справді, щоб подолати свою теперішню відсталість і провінційність, українське мовознавство на Україні повинне відновити свій духовий контакт з поколінням двадцятих років. Продовжувати можна й треба від здобутого тоді. Не конечно з усім погоджуватися, але не можна йти вперед,

не знавши верховинних осягів минулого» [11, 28]. Чи не занадто категоричне наведене твердження? Можливо, до такого оцінювання здебільшого надається спадщина 30-х – початку 60-х рр. XX ст., проте в галузі історії української літературної мови першої половини XX ст. вітчизняне мовознавство ще й досі не спромоглося створити єдиного академічного курсу. Потреба ж у ньому існує колосальна. Скажімо, «Історія білоруської літературної мови» [3], хоч і вийшла наприкінці 60-х – на початку 70-х років минулого століття, ще цілковито не втратила свого значення для сучасної науки попри наявні в розвідці ідеологічні нашарування радянського часу, на відміну від «Курсу історії української літературної мови» 1961 року [5], що опинився поза межами жанру наукової літератури через свою односторонність та упередженість.

Здобутки українських лінгвістів 20-х – початку 30-х рр. XX ст. важливі не тільки для вітчизняного мовознавства, а й для всієї славистики взагалі, адже багато що з тих пошуків виразноє загальну теорію розвитку літературної мови. Це передусім стосується тих слов'янських літературних мов, що утвердилися як самостійний ідіом наприкінці XIX – у першій половині XX ст. Крім того, порівняння пореформеного та дореформеного стандартів української літературної мови та інших літературних мов Східної Слов'янщини дає змогу простежити специфіку радянського типу кодифікації в різних народів. Наприклад, нова білоруська літературна мова в розглядаєний період була вперше кодифікована, і в цих процесах можна простежити український слід, хоч деякі дослідники й заперечують вплив досвіду мовознавців України на білоруських кодифікаторів [докладніше див.: 8]. В історії кодифікаційних процесів близькоспоріднених мов іноді можна виявити праці, що способом трактування матеріалу засвідчують типологічну схожість між собою або й перебувають у взаємодії як прототип і довершений твір. Маємо на увазі «Уваги до сучасної української літературної мови»* Олени Курило та «Деякі уваги до білоруської літературної мови» Язепа Льосіка (1924 – 1925 р.). Утім, у нашому випадку прототипові (тексту О. Курило) не властиві риси незавершеної (початкової) чи малозначної праці, адже «Уваги до сучасної української літературної мови» значенням та впливом переважають Льосікові «Деякі уваги до білоруської літературної мови», якщо залучати до глобального аналізу кодифікаційну літературу обох ідіомів без урахування специфіки становлення кожної з досліджуваних мов. У Льосіковій праці засвідчено й своєрідні ремінісценції з кодексу О. Курило**. Тут можемо простежити, скажімо так, горизонтальні стосунки літературних мов, коли жоден з ідіомів опозиції – *мова-реципієнт* : *мова-продуцент* – не посідає панівного становища. Моменти диглосії, притаманної ситуації, у якій

* Перше видання 1920 р. нараховувало 44 сторінки, друге видання 1923 р. мало 118 сторінок тексту, третє видання 1925 р. – 246 сторінок. Хоч книжка після зазначених років виходила у світ ще кілька разів (наприклад, 1942 та 2004 р.), проте всі подальші видання варто кваліфікувати як перевидання праці 1925 р.

** Свого часу ще С. Некрашевич зауважував, що «Деякі уваги до білоруської літературної мови» написані «не без певного впливу аналогічної праці проф. О. Курило „Уваги до української літературної мови“» [7, 52].

функціонували українська та білоруська мови розгляданого періоду, поки що залишаємо поза увагою як нерелевантні для теми дослідження.

О. Курило – знакова постать у вітчизняній кодифікації 20-х рр. XX ст., адже в «колективній нормалізаційній праці тих років чи не на перше місце треба поставити поруч О. Синявського – в царині правопису, орфоєпії й морфології – і Ганцова – в царині загального словництва, Курило в царинах фахового словництва, словотвору, синтакси й фразеології» [10, 63]. Відомо, що О. Курило репрезентувала пуристичний напрям в українському мовознавстві, у межах якого існувало дві школи: крайня пуристична (етнографічна, або київська) та поміркована пуристична (синтетична, або харківська). Речниками етнографічної школи були А. Кримський, Є. Тимченко, О. Курило у своїх ранніх працях, М. Гладкий, С. Смеречинський, В. Сімович та І. Огієнко. Помірковані пуристичні погляди поділяли О. Синявський, М. Сулима, М. Наконечний, О. Курило та В. Сімович у пізніших творах та ін. [12, 110 – 111]. О. Курило справила чи не найбільший вплив на тогочасну навчальну літературу, тобто найбільше зреалізувала свої погляди в практичній площині. Пізніше її доробок – часто в супроводі вульгарних коментарів у дусі сталінських доносів та зі спотворенням окремих положень – оцінювали негативно**. Часом і сучасні дослідники не вельми прихильно відгукуються про її погляди***. Проте для таких ригористичних оцінок немає жодних підстав, адже в сучасній українській літературній мові прищепилося набагато більше рекомендацій пуристичної школи, ніж відкинуто. Праця згаданих дослідників «спиралася не на фантазії й суб’єктивні забаганки, а на факти й

* Пор.: «Як настільна книга літературних редакторів вона [розвідка «Уваги до сучасної української літературної мови». – О. С.] визначила собою весь напрям їх праці на довгі роки. Численні автори різних мовних підручників і poradників, що видавалися тоді цілою зливою, в суті речі майже виключно популяризували настанови Курило <...>. І тепер, хоч книжка давно заборонена в УССР, а молодшому поколінню просто невідома, ціла низка її тверджень і порад здійснюється» [10, 64 – 65].

** Наприклад, З. Франко писала: «З посібників, що вийшли в перше десятиріччя після Жовтня і мали при наявності ряду недоліків наукову і методичну цінність, можна назвати «Украинскую грамматику» М. Грунського (1918), <...> «Українську мову» П. Горещького та І. Шалі (перше видання 1926 р.), «Українську мову» М. Наконечного (1928), «Загальний курс української мови для вчителів-заочників» (1929) за редакцією Л. Булаховського та ін. У цей же час вийшов ряд посібників, автори яких стояли на буржуазно-націоналістичних позиціях (О. Курило, С. Смеречинський, М. Сулима та ін.)» [9, 18]. На думку З. Франко, «антинаукові твердження націоналістичних мовознавців були відкинуті науковою і педагогічною громадськістю» [там само].

*** Пор.: «Наша інтелігенція вперше заговорила українською мовою в імпресіоністичній драмі Лесі Українки «Блакитна троянда» (до того часу в культурних колах українськими були тільки вірші і пісня), а що не лише мистецтво наслідує життя, а й життя – мистецтво, то в дев’ятисотих роках, коли постали перші Винниченкові новелі й повісті, українських мовлян серед освіченого прошарку населення значно побільшало. І Винниченко – зі своїм несхибним слухом письменника – фіксує ту живу мову з усіма її особливостями, а що ці особливості подеколи розходяться з тими, я сказав би, антиукраїнськими граматичними нормами, що їх запровадила Олена Курило, то часом доводиться чути або й читати твердження, буцімто Винниченкова мова – „погана”» [2, 157].

тенденції розвитку живої народної та інтелігентської мови», до того ж «вони самі мали наукову лінгвістичну кваліфікацію, лінгвістичну обдарованість і почуття відповідальности за роблене» [10, 63].

Я. Льосик увійшов до історії як автор багатьох підручників з білоруської мови. Його посібники «були одним з найпоширеніших засобів навчання білоруської мови серед різних груп населення, їх неодноразово перевидавали» [1, 306]. На думку С. Запрудського, саме завдяки цим працям на території підрадянської Білорусі прищепилася правописна система, кодифікована «Білоруською граматикою для шкіл» (1918 р.) Б. Тарашкевича. «Деякі уваги до білоруської літературної мови» Я. Льосика містять рекомендації, які закріплені в сучасному білоруському стандарті [1, 307], незважаючи на те, що мовна реформа 1933 р. відкинула чимало кодифікаційних приписів 20-х – початку 30-х рр. В офіційному радянському мовознавстві ставлення до наукової спадщини Я. Льосика було вкрай негативним від 30-х і до 90-х рр. ХХ ст., оскільки науковця трактували як представника «ворожої» ідеології.

Отже, чим схожі розглядані праці О. Курило та Я. Льосика? Певна річ, найбільше в обох кодексах помітна настанова пошуку внутрішніх (українських і білоруських відповідно) резервів розвитку кожної зі згаданих літературних мов. Крім того, часом у Льосиковому тексті натрапляємо на буквальный або вільний переклад цілих речень (абзаців) О. Курило. Наприклад*:

1. Народилася українська державність, народилася українська школа. І тут живо треба було дати вислови цим новим культурно-національним формам життя, треба було творити нові слова, нові синтаксичні, нові фразеологічні звороти. І в творчій тій роботі надто далося в знаки довголітнє московське поневолення: до тієї творчої роботи українці стали з психологією російської мови, із способом російського думання. Найбільше це виявилося в творенні синтаксичних та фразеологічних зворотів. А що окремі слова, то хоч від 1917 року наддніпрянська літературна мова збагатилася в своєму лексичному складі на багато нововитворених тут, у нас, слів, розуміється, слів здебільшого наукового характеру, – в них бо була найбільша потреба, – але багато потрібних слів черпалося й із Галичини. І це теж зрозуміло. Від 1876 до 1906 року українська літературна мова не могла розвиватися на наддніпрянській Україні через обмеження та заборони, що чинив російський уряд, і українська національна культура, а з нею і наукова мова могли розвиватися тільки на галицькому ґрунті. Отже й не диво, що в термінах нашої наукової мови трапляється чимало українізованих польських термінів [4, 11].

1. Нарадзілася беларуская дзяржаўнасць, нарадзілася беларуская школа. Зьявілася пільная патрэба даць назовы й выражэньне тым новым культурна-нацыянальным формам жыцця, якіх ня было або якія былі, але даўно забыліся. Трэба вытвараць новыя словы, новыя фразеолёгічныя ды сынтаксычныя звароты. Да гэтае работы наша інтэлігэнцыя выступіла з псыхолёгіяй расейскае мовы, з расейскім думаньнем, з расейскім, а часам і з польскім спосабам выкладаньня сваіх думак на пісьме. Захаваўшы поўны запас незабытых

* Приклади подано без правописних та інших змін, так, як вони засвідчені в джерелі. Білоруський текст наводимо в оригінальній версії, без перекладу.

беларускіх слоў, нашая інтэлігенцыя старалася выражаць свае думкі гэтымі словамі, але, навучаная школай пісаць парасейску, яна несвядома для сябе, пры незнаёмстве з сінтаксычнымі фактамі беларускае мовы, злучала беларускія словы ў чужыя формы, паводле расейскага ці польскага сінтаксу. З гэтае прычыны сучасная беларуская-літаратурная мова ўвабрала ў сябе шмат неўласцівых беларускай мове сінтаксычных і фразеолёгічных зваротаў [6].

2. Та не в окремих запозиченых словах головна сіла: вони в меншій мірі впливаюць на характар мовы. Своерідным характаром, тым так званым „духом” своім, мова спіраецца перадусім на стылістыці, складні, фразеолёгіі та словотворі. А сучасну украінську літаратурну мову названымі царынамі підганяюць під російську літаратурну мову. Сучасна украінська наддніпрянская літаратурна мова – найбольше в спецыяльна-навуковых та в популярно-навуковых виданнях – своею складнею та фразеолёгію, почасти й словотвором, мало нагадуе украінську народную мову; вона намагаецца йти шляхам російскай навуковай мовы з її здебільшого далекім від народного складом фразы [4, 11 – 12].

2. Галоўная сіла не ў паасобных запазычаных словах: яны зараз-жа абеларушваюцца (спажываюцца) і мала адбіваюцца на духу мовы, як мала адбіваюцца на нашай беларускай прыродзе прывозныя продукты: газа, соль, жалеза, і т. далей. Дух мовы – гэта яе сінтакс, яе фразеолёгія, яе ўласцівы спосаб выражэння. Сіла тут не ў паасобных словах, а ў тых сінтаксычных формах, у якія мы злучаем словы для выражэння таго, што нам трэба выказаць. Пераймаючы чужыя сінтаксычныя звароты, мы надаём нашай літаратурнай мове неўласцівага беларускай мове характару і тым абарачаем яе ў нейкі ня існуючы дыялект, або ў карыкатуру. Наша кніжная мова, мова школьных падручнікаў, популярных народных кніг і асабліва мова штатдзённых газет, агулам кажучы, мала падобна да сапраўднай жывой беларускай, або крывічанскай ці крывіцкай, мовы ды прыпадобнілася да адзежы з чужога пляча [6].

3. Усталеная в шыршому розумінні украінскай навуковай літаратурнай мовы ми ще не маємо, і чи та неусталенісь не стає їй (мові) десь у пригоді саме тым, що дає їй найширші можливості, а передусім можливість мати народную підставу і розвитком своім іти за розвитком народноў мовы. Инакше б сказати: вона ще має в собі можливість стати такою мовою, якою б сам нарід заговорив, дійшовши нормальним шляхам відповідного культурного рівня [4, 13].

3. Цьвёрда ўстаноўленай, у шырокім значэнні, беларускае літаратурнае мовы яшчэ няма, і гэтая неўстаноўленасць нашае літаратурнае мовы становіцца нам у прыгодзе тым, што дае шырокія магчымасці ды пазваляе перш-на-перш стаць на народны, дыялектычны грунт і ў сваім развіцці пайсці за развіццём жывое разгаворнае мовы. Иначай кажучы, наша літаратурная мова яшчэ мае поўную магчымасць стаць такою мовай, якою загаварыў-бы сам народ, дайшоўшы адпаведнай ступені культурнага развіцця [6].

Як бачымо, нават з наведзеных прыкладів украінскі сід у кодифікацыйній білорускій традыцый прастежуецца цідком зримо. Подальшій пошукі та порівняння, ми в цьому впевнені, дадуть змогу выявити значно бідше тыпалогічных і прямых текстуальних збігів у білорускых та украінскых кодексах тіеі доби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Запрудскі С. М.* Лёсік Я. Ю. // *Беларуская мова: Энцыкл.* / Пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мн.: БелЭн, 1994. – С. 306 – 309; 2. *Качуровський І.* Штрихи до портрета великого майстра (Володимир Винниченко та його прозова творчість) // *Проміненісі сільвети: Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки.* – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. – С. 134 – 175; 3. *Крамко І. І., Юрєвіч А. К., Яновіч А. І.* Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. – Мн.: Навука і тэхніка, 1968. – Т. 2. – 342 с.; 4. *Курыло О.* Увагі до сучаснай україньскай літаратурнай мовы. – К.: Вид-во Соломіі Павличко «Основи», 2004. – 303 с.; 5. *Курс історії україньскай літаратурнай мовы /* За ред. І. К. Білодіда. – К.: Видавництво АН УРСР, 1961. – Т. 2. – 414 с.; 6. *Лёсік Я.* Некаторыя ўвагі да беларускае літаратурнае мовы.— [Цит. 20 квітня 2009]. — Доступно з <http://knihi.com/mova/losik.html>; 7. *Некрашэвіч С.* Сучасны стан вивучэння беларускай мовы // *Працы Акадэмічнае конфэрэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі.* – Мн.: Інбелкульт, 1927. – С. 48 – 70; 8. *Скопненко О.* Початковий період нормалізацыі біларускай літаратурнай мовы у XX ст. та україньскі мовознавці // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті Л. Булаховскаго: Збірник наукових праць.* – Вип. 7. – К.: ВЦ «Просвіта», 2008. – С. 218 – 224; 9. *Франко З.* Україньска літаратурна мова 20-х років XX ст. // *Курс історії україньскай літаратурнай мовы /* За ред. І. К. Білодіда. – К.: Видавництво АН УРСР, 1961. – Т. 2. – С. 15 – 100; 10. *Шевельов Ю. О.* Курыло // *Портрети україньскіх мовознавців.* – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2002. – С. 58 – 92; 11. *Шевельов Ю.* Покоління двадцятих років в україньському мовознавстві // *Портрети україньскіх мовознавців.* – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2002. – 132 с. – Бібліогр.: с. 126.; 12. *Шевельов Ю.* Україньска мова в першій половині двадцятото століття (1900 – 1941): Стан і статус. – Чернівці: Рута, 1998. – 208 с.

Скопненко О. І., Цимбалюк-Скопненко Т. В. (Київ, Україна)

Порівняльні конструкції у складі фразеологізмів (на прикладі одиниць перекладу та оригіналу художнього твору)

У статті проаналізовані стійкі порівняння у складі фразеологічних одиниць, дібраних із перекладів М. Лукаша. У порівняльному аспекті досліджені іспанські фразеологізми роману «Дон Кіхот» Мігеля Сервантеса де Сааведри, їх україньскі й російськí відповідники з перекладів цього твору.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологізм, мова перекладу, стійкі порівняння.

В статтє осуцествлен анализ устойчивых сравнений в составе фразеологических единиц, отобранных из переводов М. Лукаша. В сравнительном аспекте исследованы испанские фразеологизмы романа «Дон Кихот» Мигеля Сервантеса де Сааведры, их украинские и русские соответствия из переводов этого произведения.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологизм, язык перевода, устойчивые сравнения.

The article analyses settled similes being a part of the phraseological units selected from the M. Lukash's translations. The Spanish idioms from the novel "Don Quixote" by Miguel Cervantes de Saavedra and their Ukrainian and Russian equivalents taken from the translation of the mentioned work are studied in the article.

Key words: phraseological unit, idiom, the language of translation, settled similes.